

# РОЗВИТОК РИНКУ ПЕНСІЙНИХ ПОСЛУГ ЗА УЧАСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

**ОЛЕНА ДОЛГОВА,**  
старший викладач кафедри фінансів,  
КНТЕУ, м. Київ

## Вступ

Професійним та науковим середовищем світу визнається нагальна необхідність реформування солідарних пенсійних систем та їх доповнення національними системами накопичувального пенсійного страхування – як обов’язкового, так і добровільного. Останні, у свою чергу, зазвичай функціонують на ринкових засадах, пропонуючи майбутнім пенсіонерам скористатися певними послугами з накопичувального пенсійного страхування.

Актуальність формування сучасних ринків пенсійних послуг пов’язана, у першу чергу, з тим, що розподільча пенсійна система не витримує негативного впливу демографічних чинників, а саме старіння населення світу [1]. У великій кількості країн з розвинуеною та перехідною економікою відбувається уповільнення зростання чисельності працездатного населення, або його скорочення, що формує тенденцію до різкого збільшення частки неієздатних членів суспільства та інвалідів, тобто до зростання кількості пенсіонерів. «Старіючі» держави можуть виявитися не в змозі виплачувати своїм літнім громадянам пенсії та забезпечувати їх медичною і соціальною допомогою.

У той же час, державне накопичувальне пенсійне страхування також не в змозі вирішити проблему пенсійного забезпечення громадян. Макроекономічна

ситуація в світі лише загострює дану проблему: Світова фінансова криза 2008-2010 рр. і економічна рецесія протягом 2011-2013 рр. значно посилили ризики для стабільності державних пенсійних систем світу [2].

Українська пенсійна система не є виключенням. Ураховуючи, що на сьогодні на кожного з 14 млн. офіційно працюючих українців приходиться по одному пенсіонеру, тенденцію до зниження народжуваності та скорочення населення працездатного віку [3], а також реальні ризики загрози банкрутства Державного Пенсійного фонду України [4], вивчення досвіду реформування пенсійних систем розвинених держав саме на добровільних засадах, шляхом формування ринків пенсійних послуг, є дуже актуальним.

## Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематиці реформування пенсійних систем на ринкових засадах та розвитку ринків послуг добровільного пенсійного страхування присвячена значна кількість публікацій. Зокрема, варто виділити останні, найбільш актуальні дослідження за цим напрямком, серед яких – роботи І. Приймака [5], С. Брагіна [6], С. Лондара [7], Л. Альошиної [8], С. Науменкової [9], Л. Малишко та Р. Пукала [10] та інших. Згадані наукові

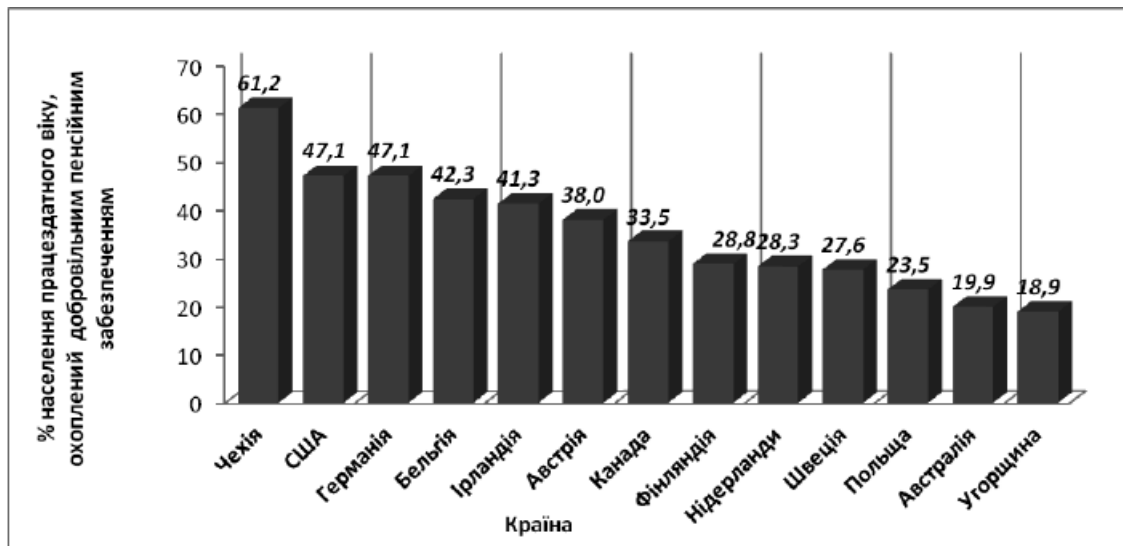


Рис. 1. Рівень охоплення населення працездатного віку послугами добровільного пенсійного забезпечення у країнах ОЕСР, 2012 р.

дослідження концентрують увагу, переважно, на теоретичних засадах та принципах реформування сучасних пенсійних систем.

Натомість актуальні емпіричні дані, що свідчать про рівень розвитку ринків накопичувального пенсійного забезпечення, як правило, містяться у публікаціях бізнес-спрямування, а також в офіційних звітах державних структур та незалежних аналітичних агенцій, що вивчають проблеми пенсійного забезпечення. Основні показники розвитку ринків пенсійних послуг містяться, зокрема, у річних звітах «OECD PENSIONS OUTLOOK» що дозволяє аналізувати ситуацію в окремих країнах ОЕСР у 2011-13 рр. (рис.1.) [11].

В офіційних звітах підкреслюється, що навіть за сумісного функціонування публічних (державних) та недержавних пенсійних фондів, а також за наявності обов'язкової та добровільної компонент системи недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), спостерігається тенденція збільшення чисельності населення, яка довірила управління своїми пенсій-

ними заощадженнями недержавному сектору на добровільних засадах. Такою є ситуація у США, Канаді, країнах Скандинавії, Німеччині, Польщі, Ірландії та в інших державах.

Окрім згаданих аналітичних звітів, у даний час кожна країна - член ОЕСР представляє спеціальні національні стратегічні доповіді з розвитку своїх пенсійних ринків, які передбачається використовувати в якості основи для підготовки рекомендацій для всього світового співтовариства. Огляд цих доповідей свідчить, що найбільш популярним інститутом з акумулювання приватних пенсійних накопичень у більшості європейських країн є саме недержавні, або приватні пенсійні фонди - НПФ (рис. 2.) [12]. Вони надають пенсійні послуги населенню поряд з банками та компаніями зі страхування життя.

Якщо розглядати сектор добровільних приватних пенсійних накопичень у країнах ОЕСР у 2011-13 р., включаючи пенсійні накопичення, здійснені як безпосередньо фізичними особами – майбутніми пенсіонерами, так і їх роботодавцями,

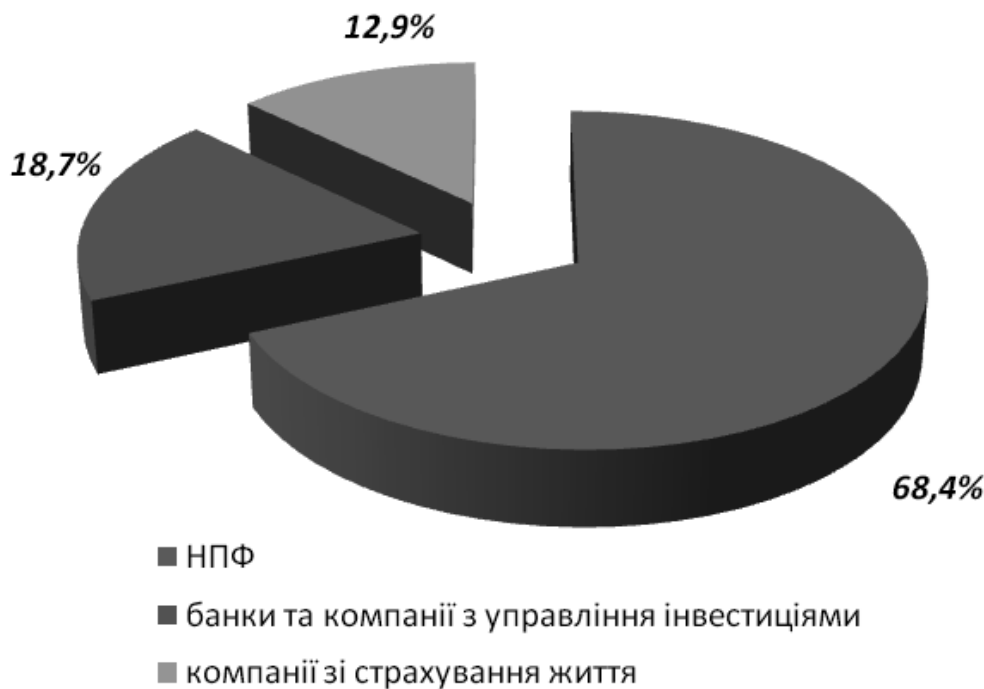


Рис.2. Сектори ринку добровільного пенсійного страхування у країнах ОЕСР за обсягами акумульованих коштів, 2012 р.

то із загальної суми у 29,5 млрд. дол. США, які залучив цей сектор, 68,4% припадало саме на недержавні пенсійні фонди [11].

Нові підходи до вдосконалення пенсійного забезпечення в країнах ОЕСР, серед яких превалюючим є саме розвиток недержавних пенсійних фондів як інститутів конкурентного ринку пенсійних послуг, заслуговують, на нашу думку, особливої уваги українських дослідників.

Ураховуючи, що в Україні вже сформовано третій рівень пенсійної системи, а саме систему НПЗ і створено базові організаційно-правові передумови для функціонування ринку пенсійних послуг узагалі та НПФ зокрема [13], стає цілком можливим самостійний розвиток сектору НПФ як окремої складової ринку фінансових послуг. Такий підхід передба-

чає функціонування сектору НПФ на суто конкурентних засадах, з орієнтацією на задоволення потреб майбутніх пенсіонерів щодо забезпечення гідного рівня життя у похилому віці, а також з використанням цільових важелів державної підтримки.

На жаль, у відкритому доступі відсутні наукові публікації, що присвячені саме аналізу актуальних напрямків формування ринку пенсійних послуг та тенденцій ринкового розвитку НПФ у зарубіжних країнах. Відтак, метою даного дослідження є аналіз сучасного досвіду зарубіжних країн щодо розвитку сектору недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, недержавних пенсійних фондів (НПФ), як самостійного сектору ринку пенсійних послуг

## Розвиток ринку пенсійних послуг недержавних пенсійних фондів

### Виклад основного матеріалу

Систематизація результатів, викладених у згаданих дослідженнях, доводить, що реформування пенсійної системи, може проходити за такими основними напрямками:

1) модернізація існуючої розподільної пенсійної системи без введення накопичувальних схем. Така модель реформування пенсійної системи часто призводить до соціального невдоволення, оскільки пов'язане або з збільшенням пенсійного віку, або з

відмовою від пільгових пенсій, або із збільшенням внесків у пенсійні фонди [14];

2) поступовий перехід до накопичувальних схем, що функціонують на ринкових засадах, і обмеження при цьому розподільної компоненти. Цей варіант був введений в переважній більшості як розвинених країн, так і тих, що розвиваються [15].

Ураховуючи зростання популярності НПФ, останні пенсійні реформи стали спробами по-новому розподілити завдання державного і приватного секторів у системі накопичувального пенсійного страхування, при цьому можна виділити ключові передумови ефективного ста-

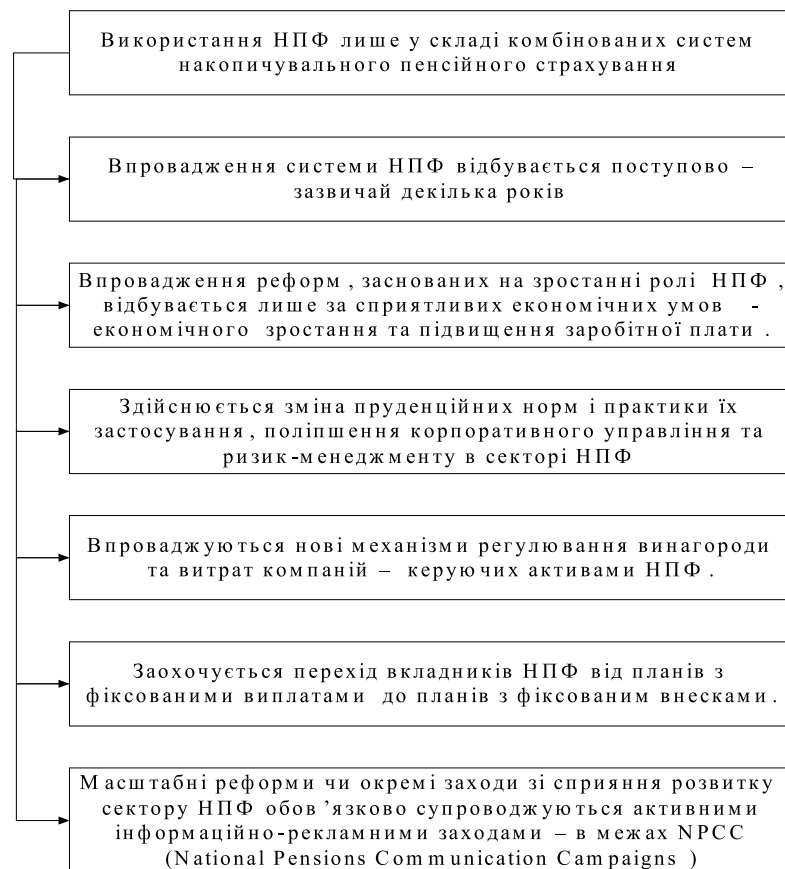


Рис. 3. Передумови ефективного розвитку ринку пенсійних послуг за участі НПФ: зарубіжний досвід (авторська розробка)

новлення ринку пенсійних послуг і, зокрема, сектору НПФ (рис. 3, складено автором).

Як видно з наведеного рисунку, до основних передумов розвитку ринку НПФ можна віднести наступні:

- 1) у пенсійній політиці згаданих країн спостерігається посилення ролі комбінованих систем, що активно використовують НПФ як 3-й рівень національної пенсійної системи. Із 30 країн ОЕСР розподільна система діє в 25 країнах, обов'язкова (державна) накопичувальна – в 11 країнах, добровільна накопичувальна система відіграє значну роль вже у 10 країнах [11];
- 2) зростання ролі НПФ в усіх країнах відбувається поступово: окремі елементи переходу, а також джерела його фінансування у кожній країні мають специфічні особливості;

3) впровадження реформ, в основі яких є зростання ролі НПФ, що акумулюють гроші вкладників на добровільних засадах, зазвичай починається за наявності певних умов [12], а саме:

- ◆ економічного зростання та підвищення заробітної плати,
- ◆ в умовах кризи та стагнації державні органи реалізують підтримуючу політику, що дозволяє громадянам тимчасово скоротити внески до накопичувальної системи НПФ, або надає тимчасовий / достроковий доступ громадян до власних пенсійних накопичень.

Така політика може втілюватися у формі дозволу роботодавцям тимчасово припинити робити внески на індивідуальні пенсійні рахунки працівників на паритетній основі (США), відкладання раніше схваленого збільшення ставок



внесків (Румунія), загального зниження ставок внесків (Литва, Естонія) і т.п. Це збільшує доходи громадян у кризовий період, але в майбутньому може загрожувати достатності пенсійного доходу [16];

4) відбувається зміна пруденційних норм і практики їх застосування, поліпшення корпоративного управління та ризик-менеджменту в секторі НПФ. Відбувається посилення контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів і обмеження зайвої ризикованої поведінки. У цій сфері держава переслідує щодо НПФ практично ті ж цілі, що і регулювання банківської системи - підвищити стійкість системи. Проте, у посткризовий період зустрічаються і менш ефективні різновиди регулювання, як, наприклад практика обмеження напрямів інвестицій, покликана переорієнтувати інвестиції НПФ у національні державні папери (Угорщина, Словаччина) [11];

5) впроваджуються нові механізми регулювання винагороди та витрат компаній – керуючих активами НПФ. Великий розмір комісійних за управління активами знижує інвестиційний дохід пенсійних планів, але, як показала криза, аж ніяк не гарантує якість інвестицій. Після кризи низка країн (Польща, Мексика) ввели законодавчі обмеження на комісійні, які керуюча компанія може отримати за управління пенсійними активами [12]. Вільна конкуренція між керуючими компаніями часто призводить до непропорційних витрат, спрямованих на переманювання вигідних клієнтів у конкурентів. Тому в деяких країнах введені штрафи на занадто часту зміну клієнтів керуючою компанією, що покликані зробити переманювання менш вигідним;

б) заохочується перехід вкладників НПФ

від планів з фіксованими виплатами до планів з фіксованим внесками. Частка останніх в загальних пасивах пенсійних фондів світу зросла з 2005 до 2011 року з 40% до 44% [10].

Раніше добровільні накопичувальні системи були переважно системами з фіксованими виплатами. Причому, поширеною практикою було те, що подібні схеми пропонували компанії своїм працівникам у якості додаткових пенсій. Недоліком таких систем були значні фінансові ризики компаній (пенсійні накопичення працівників виявлялися уразливими в разі банкрутства компаній).

В останні роки у більшості країн триває перехід від систем з фіксованими виплатами до систем з фіксованими внесками [17]. Це знижує фінансові ризики компаній, частково переносячи їх на працівника. Але, з іншого боку, в таких системах пенсійні накопичення працівників не залежать від фінансового стану компаній, в яких вони працюють. У разі функціонування приватних накопичувальних систем працівник може стикатися з ризиком вибору фінансово нестійкої компанії, а також з необхідністю нести значні операційні витрати. Плани з визначеним внеском перекладають фінансові ризики зміни вартості накопичених активів з пенсійної системи на пенсіонера. Однак, у той же час, такі плани - більш передбачувані. Корпоративні пенсійні плани також переорієнтуються з використання встановлених виплат на встановлені внески;

7) масштабні реформи чи окремі заходи зі сприяння розвитку сектору НПФ обов'язково супроводжуються активними інформаційно-рекламними заходами з популяризації їх послуг, що здійснюються за ініціатив та фінансування держави (додатково - наддер-

жавних інституцій) та можуть включатися до складу національних просвітницьких програм з підвищення фінансової обізнаності населення. Впровадження таких кампаній, що дістали назву NPCC (англ. National Pensions Communication Campaigns) [18], спрямоване на підвищення обізнаності та зацікавленості населення щодо послуг системи НПЗ, чи, іншими словами, на формування достатнього рівня пенсійної свідомості населення. Це відбувається за активної участі представників сектору – НПФ та керуючих компаній і базується, переважно, на застосуванні підходів і інструментів сучасного маркетингу та теорії поведінкових фінансів.

Про ефективність застосування NPCC свідчать, зокрема, результати офіційних звітів Міжнародної мережі з фінансової освіти (INFE) та дослідження сучасних європейських авторів - Дж. Кларка (досвід Ірландії) [19], А. Члон (досвід Польщі) [20], Г. Датц, К. Данци (досвід Угорщини) [21], А. Аткинсон та колективу дослідників (порівняння досвіду країн ЄС у впровадженні NPCC) [18] тощо. У дослідженнях вітчизняних експертів, зокрема, Л.Якимової, також надане кількісне обґрунтування актуальності саме проведення інформаційно-просвітницьких заходів та комунікаційних кампаній щодо популяризації послуг НПФ [22.] На нашу думку, досвід інших країн щодо проведення заходів з формування чи підвищення рівня пенсійної свідомості населення заслуговує підвищеної уваги. Впровадження згаданих інформаційно-рекламних та просвітницьких комунікаційних кампаній можна вважати необхідним цільовим інструментом для формування попиту на послуги НПФ.

## Висновки та перспективи подальших досліджень

Обґрунтування доцільності застосування європейського досвіду щодо впровадження пенсійних реформ, популяризації та подальшого розвитку сектору НП, є стратегічним напрямком розвитку вітчизняного ринку накопичувального пенсійного страхування та національної пенсійної системи в цілому. Зокрема, проблемам адаптації та успішної імплементації досвіду європейських країн у вітчизняному секторі НПЗ будуть присвячені наступні дослідження автора.

## Література

1. Коваль О. П. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку: монографія / О. П. Коваль – К.: НІСД, 2012. – 240 с.
2. Обзор пенсионных систем стран мира. [Електронний ресурс] // Вестник Приднестровского республиканского банка. – №8. – 2013. – Режим доступу: <http://www.cbpmr.net/resource/prbvd171-8.pdf> – Заголовок з екрану
3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
4. Свенціцькі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 / М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
5. Приймак І. І. Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / І. І. Приймак, О. О. Коптюк // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 2 (28). – С. 46–50.
6. Лондар С.Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. / С. Л. Лондар, Л.П. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 45- 58.
7. Альошина Л.Є. Діяльність недержавних

пенсійних фондів на фінансовому ринку / Л.Є. Альошина, Н.З. Бородіна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип.21.8. – С. 316-322.

8. Науменкова С. В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України./ С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 3-16.

9. Малишко Є. Аналіз розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні /Е. Малишко, Р. Пукала. // Економіка розвитку. – 2012. – № 4 (64). – С. 29-36.

10. OECD Pensions Outlook 2012 [Електронний ресурс] – OECD Publishing, 2012. – 230 р. – Режим доступу: <http://www.aafp.cl/wp-content/uploads/2012/10/OECD-Pensions-Outlook.pdf> – Заголовок з екрану

11. Шварц А. Пенсионные системы в период кризиса: региональный доклад по странам Европы и Центральной Азии [Електронний ресурс] / А. Шварц // Доклад Всемирного банка. – 22.09.2012. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1256842123621/6525333-1260213816371/PensionCrisisPolicyNotefinalru.pdf> – Заголовок з екрану

12. Пенсионные системы после кризиса: аналитический обзор. – Москва: Центр макроэкономических исследований Сбербанка России, 2011. – 22 с.

13. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> – Заголовок з екрану

14. Коваль О. П. Ризики, угрозы, приоритеты та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О. П. Коваль; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2012. – 112с.

15. Криклій В.А. Зарубіжний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та можливості його застосування в Україні. / В.А. Криклій // Економічний часопис- XXI. – № 1-2 (2). – 2013. – С. 34-37.

16. Роик Д.Д. Основные тенденции развития социального обеспечения в странах Европы. / Д.Д. Роик // Труд за рубежом. – 2010. – №1-2. – С.75-88.

17. Ахуждо А. Особенности развития накопительной пенсионной системы: данные по странам мира и выводы для Российской Федерации. / А. Ахуждо, Х. Ермо // Москва: Отделение ОЭСР по негосударственному пенсионному страхованию, 2013. – 158 с.

18. Atkinson A. Lessons from National Pensions Communication Campaigns / A. Atkinson, D. Harrison, F.-A. Messy, J. Yermo // OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. – № 18. – 2012. – 65 p.

19. Clarke G. The Irish Experience National Pensions Awareness Campaign 2003 – 2008 [Електронний ресурс]. / G. Clarke // OECD/IOPS. – 31 October, 2008. – Режим доступу. <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/41531964.pdf> – Заголовок з екрану

20. Chlon A. Pension Reform and Public Information in Poland / A. Chlon // Social Protection Discussion Paper Series. – № 0019. – 88p.

21. Dancsi K. Politics of pension reform reversal: a comparative analysis of Hungary and Argentina. / K. Dancsi, G. Datz // East European Politics. – vol. 29 (1) – march, 2013. – PP. 83-100.

22. Якимова Л.П. Моделювання просторово-часової динаміки пенсійного соціуму. / Л.П. Якимова // Бізнес-Інформ. – № 9. – 2013. – С. 84-89.